

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міхалко М. Штурмуй! 21 спосіб мислити креативно. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 400 с.
2. Міщих Л. Креативність як вагома характеристика інноваційної діяльності викладачів вищої школи. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/3303> (дата звернення: 10. 10. 2023).
3. Келлі Д., Келлі Т. Творча впевненість. Як розкрити свій потенціал. К.: Основи, 2020. 296 с.

УДК 821.161.2.09-92«18/1917»(092) ФРАНКО

Яценко Галина

кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка

УРАЖЕНІ ВІРУСОМ ІМПЕРСЬКОСТІ: РОСІЙСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА ФРАНКА

Іван Франко у своїй публіцистиці зондував російську ментальність з декількох причин: насамперед у контексті українського національного питання та шляхів його реалізації, а також з метою усвідомлення ментальних зрушень, які відбулися з українцями Наддніпрянщини за довгий час перебування у затінку імперського мислення. Національну ментальність росіян Іван Франко, мабуть,

якнайточніше відобразив у невеликій статті «Сухий пеня», де окреслив ментальне тіло російської суспільності. Образ сухого пня – це метафорика Емського указу, що став «соромною плямою на Росії» [2, с. 85]. Цей указ був лакмусовим папірцем, що проявив національний характер усього російського суспільства, а не лише російської бюрократії чи царизму зокрема. Відповідальність за Емський указ, на думку Івана Франка, лежала насамперед на zdeгенерованій російській інтелігенції. Публіцист використовує міфологізований образ Дантового пекла, щоб змалювати всі кола деградації російської інтелігенції під впливом царського самодержавства і деспотизму: «...Можемо зміркувати, що могло вирости в такому пеклі, які моральні типи мусіли складати ся в таких обставинах, і які незатерті патологічні риси мусіло на цілих генераціях полишати виростане в тім пеклі і його атмосфері» [2, с. 86]. Імперські потуги, що домінували в свідомості росіян, проектувалися і на інші народи, зокрема на поляків. Проблему політики «обрусіння» та «посилення православ'я» у польських провінціях Іван Франко розглядає в рецензії на книгу М. Покровського «Бледнов». Політичний памфлет, як він наголошує, не вирізняється літературною оригінальністю, до речі, його автор теж не відомий, але він заслуговує на увагу не лише польської чи української громадськості, а й цілої Європи, бо демонструє справжній колонізаторський характер росіян. «...Уявлення, якщо вже не про «російську натуру взагалі», то принаймні про якість і функції цієї чиновничої машини, за допомогою якої Росія «цивілізує», «звільняє», «ревіндикує» і «асимілює» різні провінції» [4, № 104, с. 2], – відчитує з контексту ідею твору Іван Франко. Публіцист робить вівісекцію національної свідомості росіянина-чиновника Бледнова і робить висновок, що імперські інтенції в нього не лише на ідейно-теоретичному рівні національної свідомості, тобто прищеплені бюрократичною машиною, а й на

повсякденному: його інтереси, норма поведінки, система цінностей – все ґрунтується на проскрипції інородних національних інтересів. Сутичка Бледнова з гімназистами, які говорили польською мовою, яскраво ілюструє його «російський патріотизм» на буденному рівні, який, однак, менш загрозливий для польської національної ідентичності (гімназист-поляк обливає Бледнова чорнилом та тікає), ніж ліберальний асиміляціонізм Канєвського, ще одного героя повісті. Канєвський – обруситель на етнічно підсвідомому рівні, тобто його поведінка – це домінування «колективних уявлень» (за Е. Дюркгеймом), уявлень, засвоєних членом національної спільноти як типових взірців поведінки, що передаються у спадок та відображаються апріорі. «Канєвський, який в Росії є лібералом, чесною і порядною людиною, як тільки появляється на варшавському ґрунті, починає якимось дивовижно викривляти своє моральне обличчя, починає мимохіть почувати себе обрусителем, тобто чимось вищим від поляків, людиною, яка має право щось у них відібрати чи чимось їх обмежувати, а принаймні принижувати їх у вічі і позаочі, бути по відношенню до них несправедливим» [4, № 106, с. 2], – так характеризує Іван Франко архетипи, притаманні російській ментальності. Архетипи стали основою формування імперського дискурсу як сукупності взаємопов'язаних компонентів: месіанство Росії, легітимність експансії, асиміляція як необхідність. Персонаж Канєвський, на якого звернув увагу Іван Франко, був носієм цього імперського дискурсу. Він не лише відчував свою вищість, місійність, а й був впевнений у легітимності експансії в польську ментальність. «А якщо в додатку до всього цей росіянин так, як Канєвський, вперто не хоче цього зрозуміти і настирливо напрошується на любов і повагу поляків, так би мовити, намагається з чобітьми залізти їм в душу, то складаються відносини нестерпні і прикрі, якась шпитальна атмосфера, просякнута випарами гнилизни, яку силоміць забивають

запахом ладану» [4, № 111, с. 2], – яскраво характеризує Іван Франко російські методи національного вихолощення. Дослідник літературного імперського дискурсу Росії М. Шкандрій вдало формулює виправдання своєї експансії росіянами: «Російські націоналісти часто заявляли, що всі малі й політично слабкі народи мають бути підпорядковані духовно та культурно вищій Росії, якій завдяки її розмірам та військовій силі судилося врядувати, освічувати та асимілювати» [3, с. 39]. І якщо Канєвський – це тип ліберала-експансіоніста, то сам автор твору – це імперський філантроп. М. Покровський, на думку публіциста, розглядав асиміляцію поляків як закономірність, і ця асиміляція мала відбутися не на політичному та культурному рівні, а на рівні психічного складу етносу. «Він хотів би обрусіння гуманного, делікатного за формою, але тим більш ґрунтовного, такого, щоб навіть з глибини душі поляків вирвати почуття їхньої національності, щоб змінити все їх виховання в дусі асиміляції з росіянами. У цій асиміляції він бачить справжній, найвищий національний інтерес поляків, якого вони вперто не хочуть розуміти» [4, № 111, с. 3], – характеризує справжні імперські схильності росіян Іван Франко. Імперіалізм глибоко вкоренився не лише на урядовому рівні, а й в національному характері пересічного росіянина. Публіцист пише, що уряд – це показник політичної культури суспільства, виразник його інтересів, а, отже, виразник проімперських позицій кожного росіянина. У цьому контексті вирінає ще одна важлива проблема, яку він порушує в низці своїх статей, рівень цивілізованості російського народу, адже лише люди далекі від цивілізаційних стандартів (окремо варто виділити свободу, вільний розвиток, міжкультурні комунікації) можуть насаджувати свої стереотипізовані проекти розвитку іншій культурі. Іван Франко у статті «Сухий пень» відверто пише про азійськість Росії, яку допомогла подолати європейськість українців: «А в числі мучеників,

каторжників, кайданників, засуджених без суду, адміністративним порядком, гонених без ціли, без глузду ми бачимо цілий один народ, один із найбільших у Славянщині, народ, що колись добровільно прилучився до Росії, що своїм приступленем до неї розломав ту китайську стіну, ... втягнув її в концерт європейських держав та в живе супірництво європейської політики, ...допоміг дуже багато... до її європеїзації...» [2, с. 86].

Зріз суспільно-політичних, культурних та ментальних проблем Росії Іван Франко подає у статті «Подуви весни в Росії». Найважливішою проблемою для російської інтелігенції публіцист вважає проблему відсутності у їхній ментальності розуміння правової держави, якою б мала стати Росія. «Тодішня суспільність більше мріяла про ті шляхи «правового порядку», ніж мала про них ясне понятє; свобідний шлях самодіяльності, до якого рвала ся вона, не мав іще в її житю за собою ніякої традиції і многим видавав ся зовсім фантастичним, ба навіть противним усій традиції державного житя Росії, в якому занадто яркими плямами вирізували ся жорстокости Івана Грозного, акти деспотично накидуваної цивілізації Петра Великого та недавня велич і всеобіймаючий тиск Миколаївського режіму» [1, с. 141], – характеризує публіцист ментальні спотворення в державницькому мисленні російської еліти. Тотальний обман як компонент самодержавницької системи став гальмівним елементом на шляху її історичного поступу. Російське суспільство перебувало в стані цивілізаційної стагнації, тож невеликі ліберальні кроки уряду російська інтелігенція сприйняла як початок нової ери. Іван Франко дивується з недалекоглядності російської еліти, її сліпої віри в політичну «весну». «Півстолітя гуляє оте зло по твоїх головах і хребтах, розточує всі твої суглави, деправує твою душу, довело твій народ до крайної бідности... – і тепер ти не можеш здобутися ні на що більше, смілійше, мужнійше понад дитяче лепетанє про «великий

принцип довір'я» твоїх катів до їх жертви!» [1, с. 156–157], – констатує Іван Франко брак національної самоповаги в росіян. Проблеми як на суспільно-політичному, так і на ментальному рівні, зумовлені інформаційною блокадою суспільства, яка стирає грані між філософськими категоріями «правда–брехня», дефінітивно пересмикуючи їх. Боротьба з деструктивними ідеями, на думку Івана Франка, можлива лише зброєю свободи думки, слова, преси.

Російські імперські наративи, про які писав Іван Франко, стали однією з причин початку російсько-української війни. На тимчасово окупованих українських територіях спостерігаємо не лише насильницьку політику «обрусіння», а й прояви найгірших рис дегуманізованої російської ментальності. Публіцистика Івана Франка сьогодні на часі, адже спонукає проводити історичні паралелі та проєкувати його пророчі візії на сьогоднішній день.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Франко І. Подуви весни в Росії. *ЛНВ*. 1904. Т. 28. Кн. 12. С. 141–168.
2. Франко І. Сухий пень. *ЛНВ*. 1905. Т. 29. Кн. 2. С. 85–97.
3. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська література новітньої доби. Київ: Факт, 2004. 496 с.
4. Franko I. Blednow. *KurjerLwowski*. 1892. № 104. S. 2–3; № 106. S. 2–3; № 111. S. 2–3.